

Ermeni Cemaatinin Üç Asırlık Liderleri Amiralar ve Hasköy

Saro Dadyan

İstanbul Şehir Üniversitesi

Ermeni cemaati, yahut tüccar, asker, esnaf, din adamı hatta yeri geldiğinde imparatorluk tahtında Ermeni simalar tarih boyunca İstanbul'un şehir hayatında karşımıza çıkmaktadır. Daha Birinci Constantin'in saltanat yıllarından itibaren İstanbul, Ermeniler için de siyasi bir merkez haline gelmiş ve şehir, Ermeni tarihinde önemli bir yer edinmiştir. Bugün hala kullanılan Ermeni alfabesi, uzun uğraşların ardından mucitleri Surp Sahag ve Surp Mesrob'un İstanbul'a yaptıkları ziyaretler ve bu şehirde yaptıkları çalışmalar neticesinde İstanbul'da tamamlanmış ve buradan Ermenistan coğrafyasına taşınmıştır.¹ Süryani Mikhael'in ve yine Süryani bir din adamı olan Antakyalı Simnota'nın kaydettiğine göre ilerleyen yıllarda Ermeniler İstanbul'da teşkilatlanarak bir cemaat haline gelebilmişler ve şehir surları içerisinde Süryani Mikhael'in "Armenion"

1 René Grousset, *Başlangıçtan 1071'e Ermenilerin Tarihi*, Aras Yay., İstanbul 2005, s. 166 vd.

olarak andığı bir kilise inşa edebilmişlerdir. Kilisenin yönetimi bir papazın başkanlığında, şehirdeki önde gelen sivil Ermeniler tarafından idare edilmiştir. Diğer kiliselerdeki ruhban baskınlığına karşın Ermeni Kilisesi'nin kimliğinin bir parçası olan sivillerin yönetimde ağır bastığı bu idare şekli anlaşılan Bizans İstanbul'unda da devam etmiştir ki aynı sistemin ilerleyen yıllarda Osmanlı İstanbulunda da devam ettiği görülecektir. Mikahel'e göre bu kilise 1081 - 1118 yılları arasında hüküm süren İmparator Birinci Aleksios'un saltanat yıllarına kadar şehirdeki varlığını korumuştur. Fakat sınır bölgelerindeki Ermenilerin Türk akıncılarına destek verdiğini öğrenen imparator gayza gelerek bu kiliseyi yıktırılmış ve Ermenilere ait tüm kutsal eşyalar şehir meydanlarında yakılmıştır.²

Ermeniler, Bizans tarihi boyunca bir daha İstanbul surlarının içerisinde bir kiliseye daha sahip olamamışlardır. Fakat 1261'de şehrin Latinlerden geri alınmasının ardından Galata'nın Cenovalı tüccarların idaresine terk edilmesiyle bu kimselerle yakın ilişkiler içerisinde olan Kefeli Ermeni tüccarlar tarafından Galata'da bir kilise inşa olunabilmiştir. 1391 yılında Surp Sarkis adıyla ibadete açılan bu kilise, Adana'daki Kliky Gatoğigosluğu'nun ruhani idaresi altında zamanla bir başpiskoposluk hâlini almıştır. Galata'daki bu ilk Ermeni kilisesi, 1950'li yıllarda sürdürülen yol çalışmaları sırasında yıkılarak, elde kalan arazi üzerine bugün de varlığını sürdüren Surp Krikor Lusavoriç Kilisesi inşa olunmuştur ki bu yapı da Cumhuriyet devri İstanbulunda inşa olunmuş ilk ve tek Ermeni kilisesidir.³

.....

2 Süryani Mikhael'in 1195 tarihinde kaleme aldığı Vekayinamesi, 1248 yılında Ermeniceye de tercüme edilmiştir. 1871 yılında, Kudüs Ermeni Patrikliği bu tercümeyi iki cilt halinde yayınlamış, 1905 yılında ise eser J. B. Chabot'un tercümesi ile üç cilt olarak 1905 yılında Paris'te, *Chronique de Michel le Syrien* adıyla yayınlanmıştır. Hrand Der Andreasyan, tüm bu basılı malzemeyi karşılaştırarak 1944 yılında eserin Türkçe tercümesini Türk Tarih Kurumu için yapmış fakat kurum hala bu tercümeyi yayınlamayarak T/44 tasnif kodu ile el yazmaları bölümünde muhafaza etmektedir. İstanbul'da inşa olunan ilk Ermeni kilisesi ile ilgili olarak ayrıca bkz. Kevork Pamukciyan, *İstanbul Yazıları*, Aras Yay., İstanbul 2002, s. 2.

3 George Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, TTK, Ankara 1999, s. 194; Pars Tuğlacı, *İstanbul Ermeni Kiliseleri*, İstanbul 1991, s. 194 vd.

Her ne kadar Bizans devrinde de İstanbul'da bir Ermeni toplumu yer alsa da, Bizans ile Ermeniler arasındaki dini ve siyasi çekişmeler nedeniyle tarih içerisinde devamlılığı sağlanmış ve teşkilatlanmış bir Ermeni cemaati tesis edilememiştir. Hatta çeşitli baskılar nedeniyle İstanbullu Ermenilerin bir kısmı Ermenicelerini muhafaza etmekle birlikte Ekümenik Patrikhanenin ruhani liderliği altına girmiş ve isimlerini Rumca adlarla değiştirmişlerdir. Rumlaşmış Ermeni anlamında "Hay - Horom" olarak anılan bu aileler, Kevork Pamukciyan'ın iddiasına göre bugünlere değin devam etmiştir.⁴

İstanbul Ermeni cemaatinin gerçek manasıyla inşası ve teşkilatlanması ise İstanbul'un fethinden sonra gerçekleşmiştir. Fatih Sultan Mehmed'in, fetihten sonra, Subaşı Süleyman Bey vasıtasıyla başlattığı iskan ve imar faaliyetleri neticesinde Anadolu'nun çeşitli şehirlerinden birçok Müslüman nüfusla birlikte Ermeniler de İstanbul'a getirildiler.⁵ Neticede fethin hemen sonrasında 30.000 ila 50.000 arasında olduğu tahmin olunan şehir nüfusu, 1478'e gelindiğinde 14.803 haneye yani 70.000 kişinin üzerine çıkartılabildiği ki bunların 817 hanesi de Ermeniydi.⁶

İstanbul'daki iskan politikaları Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman devirlerinde sürdürülen seferlerle doğru orantılı olarak devam etti. Özellikle her iki padişah döneminde de doğuya seferler düzenlenmesi, buradaki halkların Osmanlı hakimiyeti altına girmesi ve bir kısmının İstanbul'da iskanı, İstanbul'un Ermeni nüfusunda da artış yaşanmasına sebep oldu. Mikayel Çamiçyan 1786 yılında kaleme aldığı Badmutyun Hayots yani Büyük Ermeni Tarihi isimli çalışmasında Ermeni takviminin 910., Miladi takvimin 1461. yılında Bursa Ermenileri Başpiskoposu Hovagim'in Fatih Sultan Mehmed'in eliyle İstanbul'a getirildiğinden ve İstanbul Ermeni Patrikliği'nin sultanın eli ve Hovagim'in ruhaniyeti altında kurulduğundan bahseder.⁷Bu anekdot ve tarih hemen her lisandaki

.....

4 Kevork Pamukciyan, *a.g.e.*, s. 1.

5 Aşıkpaşazade, *Tarih*, İstanbul 1970, s. 157; Phillip Mansel, *Konstantiniyye*, Everest Yay., İstanbul 2008, s. 15.

6 Halil İncalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, çev. Halil Berktaş, Eren Yay. İstanbul 2000, c. I, s. 54.

7 Mikayel Çamiçyan, *Badmutyun Hayots*, Venedik 1786, s. 500.

kaynaklarda devamlı olarak tekrarlırsa ve kilise de İstanbul Ermeni Patrikliğinin kuruluş tarihini 1461 olarak kabul etse de çeşitli tarihi vakalar ve bulgular bu anekdotta ve tarihte bir hata olduğunu göstermekte ve İstanbul Ermeni Patrikhanesi'nin Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanat yıllarında kurulmuş olmasının daha olası olduğunu göstermektedir.⁸ Nitekim Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanat yıllarında Eçmiadzin Gatoğigosluğu, Klikya Gatoğigosluğu, Ağtamar Gatoğigosluğu ve Kudüs Patrikliği yani dünya üzerindeki tüm Ermeni ruhani merkezleri Osmanlı hakimiyeti altına girmiş ve bu ruhani makamlarla İstanbul arasında iletişimi sağlayacak yeni bir merkeze ihtiyaç duyulmuştur.

Kanuni Sultan Süleyman'ın İstanbul'a getirttiği Ermeniler arasında en dikkat çeken grup kuşkusuz 1554 Nahcivan Seferi sonrasında Ağın'dan yani Eğin'den getirilen ve kendilerini Vaspuragan yani Van Ermeni Krallığı'nın bakiyesi olarak kabul eden ve daha çok sarraflıkla uğraşan Ermeni asilzadeleriydi. Daha önce de bahsolunduğu gibi Ermeni Kilisesi, diğer kiliselerden farklı olarak tarihi boyunca sivillerin baskın olduğu bir kilise yapısına sahip olmuştur. Cemaatin ve kurumlarının idaresi hiç bir zaman ruhanilerin tekeline olmayıp cemaatin önde gelen sivil isimleri tarafından sağlanmıştır. İstanbul'a geldikleri yıllardan 19. yüzyılın ortalarına değin İstanbul Ermeni cemaatinin idaresini de Kanuni'nin Ağın'dan getirdiği ve "Ağınatsi" olarak anılan bu asilzade sınıf üstlenmiştir.

Bu sınıfa mensup kimseler, Fenerli Beyler örneğinde olduğu gibi ne Eflak ve Boğdan gibi vasallıkların idaresine, ne de tercümanlık gibi çeşitli memuriyetlere tayin olunmuyorlardı. Bu zümreye mensup isimler genellikle zanaatkar kimselerdi ve ezici çoğunluklarını da sarraf ve kuyumculukla uğraşan isimler oluşturuyordu. Osmanlı yönetimi, diğer sarraflarda olduğu gibi bu sınıfa mensup isimleri de "Hoca" yahut "Hacı" sıfatları ile yad ediyor, sadece Düzyan Ailesi gibi nesiller boyu Darphane-i Amire gibi bir kurumu ellerinde bulunduran ve İmparatorluğun kültür hayatında da önemli bir mevki elde eden küçük bir zümre "Çelebi" olarak anılıyordu.

.....

8 Bu konu hakkındaki tartışmalar için ayrıca bkz. Saro Dadyan, *Osmanlı'da Ermeni Aristokrasisi*, Everest Yay., İstanbul 2011, s. 41-49.

Bu sınıfın maddi ve manevi gücünün en büyük kaynağı iltizam sistemiydi. Bilindiği üzere on dokuzuncu yüzyılın ortalarına değin Osmanlı İmparatorluğu halktan ve çeşitli mahsüllerden alacağı vergileri devlet memurları eliyle toplamayıp, vergi alanlarının ve ürünlerinin tahsil hakkını genellikle üç yıl olan bir süre için müzayedeye yoluyla satışa çıkarıyordu. Herhangi bir kimsenin iltizam hakkı alabilmesi için de merkezin bildiği ve güvendiği bir sarrafı kefil olarak göstermesi gerekiyordu.⁹ Mültezimlerle merkez arasındaki bu anlaşmayı sağlayan aracı sarraflar da genellikle Ermeni cemaatinin üst sınıfını oluşturan bu isimlerdi. Devirlerinin büyük nüfuz sahibi mültezimlerine ve idarecilerine kefil olan ve onların servetlerini idare eden bu sarraflar aynı zamanda taşradaki isimlerin bir anlamda merkezdeki “kethüdası” rolünü de oynuyorlardı. Bu sebeple her ne kadar bu sınıfa mensup isimler Fenerli Beyler örneğinde olduğu gibi çeşitli görevlere tayin olunmasalar da kefil oldukları devlet adamları vasıtasıyla dolaylı anlamda bir iktidara sahip olabiliyorlardı. Nitekim cemaat içerisindeki çeşitli ihtiyaçların karşılanmasını sağlayan, örneğin bir kilisenin tamiri, yahut bir patriğin görevden aldirılması gibi konularda etkin olan isimlere baktığımızda bunların hemen hepsinin devrin veziriazamının yahut nüfuzlu isimlerinden bir tanesinin sarrafı olduğu görülür. Nitekim, bir İngiliz diplomatı olan D. Urguhart da Osmanlı hatıralarından bahsederken Ermeni sarrafların kefil oldukları ve maddi anlamda destekledikleri paşalar sayesinde her türlü iktidara sahip olup istediklerini yaptırabildiklerinden ve gerektiğinde sultanlara dahi borç vererek imparatorluk ekonomisini desteklediklerinden bahseder.¹⁰

Hukuki anlamda “İmtiyazlı Zımmi” olarak isimlendirebileceğimiz bu kimseler, imparatorluğun diğer gayrimüslim mensuplarının dışında çeşitli imtiyazlara sahiplerdi. Öncelikle diğer gayrimüslimlerin, bir İslam devletinin idaresi ve korunması altında yaşamaları karşılığında verdikleri “Cizye” isimli vergiyi bu sınıfa mensup kimseler zaten “devlete hizmet ettikleri” için ödemezlerdi. Bunun yanı sıra diğer gayrimüslimlere getirilen kısıtlamalar, bu üst sınıf için geçerli değildi; bu sınıfa mensup kimseler silah taşıyabilir, hatta gerektiğin-

.....

9 Halil İnalçık, *a.g.e.*, s. 103.

10 Y. G. Çark, *Türk Devleti Hizmetinde Ermeniler*, İstanbul 1953, s. 48 vd.

de emirlerinde silahlı adam bulundurabilir, kıyafet konusunda diğer gayrimüslimlere getirilen kısıtlamalar onlar için geçerli olmayıp, bu kimseler kıyafetlerinde kürk gibi servet ve itibar göstergesi lüks malzemeyi kullanabilir, diğer gayrimüslimlerin aksine at binip, sakal bırakabilir ve önemli davaları söz konusu olduğunda kadı tarafından değil, Divan-ı Hümayun'da sorgulanır ve konutlarında da gayrimüslimlere getirilen kısıtlama ve şartlardan muaf tutulurlardı.¹¹

Devlet nezdinde böyle bir itibara ve dolaylı bir iktidara, aynı zamanda da büyük servetlere malik olan bu isimler doğal olarak cemaatlerinin de sivil liderleri ve yegane idarecileri oldular. Rum cemaatinde, cemaatin lideri olan Ekümenik patriğin yanı sıra cemaatin idaresinden Sen Sinod Meclisi sorumluydu. Ermeni cemaatinde ise 1847 gibi geç bir tarihe kadar şu veya bu şekilde ruhani bir meclis mevcut dahi değildi. Cemaatin ve tüm kurumlarının her türlü idaresi ve korunması Patriğin ruhani başkanlığı altında Ermenilerin “Amira” olarak andıkları bu sivillerin sorumluluğundaydı. Patrikhane bünyesinde tarih boyunca sayıları on, on iki ve yirmi dört gibi değişkenlik gösteren üyenin oluşturduğu bir Amiralar Meclis'i mevcuttu ve cemaat ile ilgili hemen her karar, hatta yeni piskoposların takdis ve tayini gibi ruhani kararlar dahi bu Amiralar Meclisi tarafından veriliyordu.

Amira, Arapça'da Prens anlamına gelen “Emir” kelimesinden türetilmiş bir sıfattı. Ermeniler, cemaatin idaresini ellerinde bulunduran bu üst sınıfı ağırlıklı olarak bu isimle yad etmekle birlikte onları Ermenice'de “Prens” anlamına gelen “İşhan” sıfatıyla yahut Azgapet yani “Milli Lider” olarak da andıkları oluyordu. Her ne kadar Kevork Pamukciyan Amira teriminin 18. yüzyılda türetilmiş bir sıfat olduğunu ve bu şekilde anılan en eski ismin Balıklı Ermeni Mezarlığı'ndaki 1758 tarihli bir mezar taşında yad edilen Eğinli Hanımoğlu Kolents Krikor olduğunu söylese de Hagop Barsoumian, Amira ünvanının 1500'lerin ortalarından itibaren kullanılmaya başlandığını kaydetmektedir. O tarihte, üst sınıfın hangi sıfatlarla anıldığını devirlerinde kaleme alınmış kutsal kitaplara ve kolofonlara düşülmüş şerhler üzerinden takip etmek mümkündür. Nitekim,

11 Pascal Carmont, *Les Amira*, Paris 1999, s. 95 vd.; Arsen Yarman, *Osmanlı Sağlık Hizmetlerinde Ermeniler*, İstanbul 2001, s. 72.

Hagop Barsoumian, 1559 tarihli bir kolofonda İstanbullu İskender Amira'dan bahsolunduğuna dikkat çekmektedir.¹² Eğinli Ermenilerin 1554'de İstanbul'a getirildiklerini düşünürsek 1559 gibi erken bir tarihte bu unvanın kullanılıyor olması bidayetden itibaren Amira unvanının varlığını kanıtlamaktadır. Tabii burada unutulmaması gereken Amira devlet tarafından verilen ve kullanılan bir unvan değildir, devlet evrakında ve vakayinamelerde görüldüğü üzere Osmanlı yönetimi bu isimlerden bahsederken "Hoca", "Hacı" ve "Çelebi" sıfatlarını kullanmıştır. Amira ünvanı, sadece cemaat içerisinde bu isimlerin imtiyazlı mevkilerini göstermek için kullanılan onursal bir sıfattır. Yine bazı Ermenice şerhlerden anlaşıldığı üzere tarih içerisinde, bu isimler Amira ve İşhan'ın dışında da çeşitli sıfatlarla yad edilmişlerdir. Örneğin şahsi kütüphanemde bulunan 1780 Venedik baskısı Ermenice bir incilde yer alan 1831 tarihli şerhte bu incilin "Kristosazor" yani "Hristiyanların Koruyucusu" Kazaz Artin Amira Bezciyan tarafından İstanbul Patriği Balatlı Hagop'a hediye edildiği kaydolunmuştur. Barsoumian da Kristosazor sıfatının Kazaz Artin Amira Bezciyan'a özgü olduğundan ve başka hiç bir amiranın bu sıfatla anılmadığından bahsetmektedir.¹³

1500'lü yılların ortalarından, 1800'lü yılların ortalarına değin, tam üç asır boyunca Ermeni cemaatinin yegane yöneticisi olan bu sınıfa mensup olmak, bir kan aristokrasisine dayanmıyordu. Önemli olan gerçekten bir asilzade olup olmamak değil, devrin nüfuslu ve hatırı sayılır zenginlikte isimlerinden biri olmaktı. Örneğin, Surp Pırgıç Hastanesi'nin de kurucusu olan ve Amira sınıfına mensup kimselerden en çok adı bilinen kişi olan Kazaz Artin Amira Bezciyan, alelade bir dokumacının oğluydu ve tüm servetini ve nüfuzunu kendisi kazanarak sadece Amira sınıfına dahil olmakla kalmamış, bu sınıfın en büyük ismi haline gelerek uzun dönem neredeyse cemaatin idaresini tek başına üstlenmişti.¹⁴

.....

12 Hagop L. Barsoumian, *The Armenian Amira Class of Istanbul*, American University of Armenia, Yerevan 2007, s. 37, 44-45; Kevork Pamukciyan, *Zamanlar, Mekanlar, İnsanlar*, Aras Yay., İstanbul 2003, s. 123.

13 Barsoumian, *a.g.e.*, s. 45.

14 Saro Dadyan, *a.g.e.*, s. 136-143.

Ermeni cemaatinin tüm idaresi ve sorumluluğu tarih içerisinde üye sayıları, on , on iki ve yirmi dört gibi değişkenlik gösteren bir Amiralar Meclisi tarafından sağlanıyordu. Cemaatin çeşitli kurumlarının mütevelliliğini de yine bir Amira üstlenerek meclise karşı o kurumdan o isim sorumlu oluyordu. Bu mecliste Amira olmayan tek isim patrikti ve patriklerin seçimi de bu meclis tarafından yapılarak, patriğin pişkeşi yine bu isimler tarafından ödeniyor ve patriklik beratı da bu isimlerin vasıtası ile elde ediliyordu. Her ne kadar patrik, “istiklali memuriyet” kaidesi ile tayin olursa da Osmanlı yönetimi de tüm idari gücün tek bir ismin elinde olmasındansa patrikle beraber böyle bir meclisin varlığından memnun görünüyor ve kadim nizamların değiştirilmesini talep eden Ermeni ahaliye mümkün olduğunca ön vermiyordu.¹⁵

Sadece Ermeni halk değil, yeri geldiğinde patrikler de sorumluluklarını bu meclisle paylaşmak istemiyor, bu meclisin kararları dışında hareket ederek kendi otoritelerini kurmaya çalışıyorlardı. Böyle bir olay ilk olarak 1612 yılında yaşandı. Patrik Krikor, meclis kararlarının dışında kendi “istiklal-i memuriyetini” tesis etmeye çalışınca Sadrazam Nasuh Paşa'nın sarrafı Hoca Asdvadzadur başkanlığındaki bir grup patriği istifaya zorlayarak yerine Birinci Zakarya'yı seçtiler. Zakarya'nın patriklik beratı ise bizzat Hoca Asdvadzadur tarafından Sadrazam Nasuh Paşa'nın elinden alındı.¹⁶

Bu durum, tarihte münferit bir olay olarak kalmadı, birçok defa Amiralar, “Millet artık onu istemiyor” ibareleri ile verdikleri layihalar ile patrikleri görevden aldirdılar. Hatta yeri geldiğinde yeni patrik seçmeyerek cemaati patrik adına da kendileri yönettiler. Sadrazam Melek Ahmed Paşa'nın sarraflığını üstlenen ve valilik yıllarından itibaren paşanın en yakınındaki isimlerden bir tanesi olan sarraf Amidli Mağakya Çelebi, 1649 yılında İstanbul Patriği Arevelkli Tavit'i azlettirdi. Fakat Mağakya Çelebi'nin başkanlığındaki Amiralar Meclisi sonrasında yeni patrikle ilgili bir fikir birliğine varamadı. Bunun üzerine Mağakya Çelebi, “patrikliğe muktedir bir isim olmaması”

.....

¹⁵ Macit Kenanoğlu, *Osmanlı Millet Sistemi*, Klasik Yay., İstanbul 2007, s. 156-157, 162, 166-168.

¹⁶ Vartan Artinian, *Osmanlı Devleti'nde Ermeni Anayasası'nın Doğuşu*, İstanbul 2004, Aras Yay. s. 40.

gerekçesi ile on bir ay boyunca yeni bir patrik seçtirmeyerek cemaatin tüm idaresini, başkanlık ettiği Amiralalar Meclisi ele aldı. Aynı şekilde çok değil, sadece altı yıl sonra, 1655 yılında tekrar patriklik yapacak niteliklere sahip bir piskopos bulunmadığı gerekçesi ile Hoca Ruhincan başkanlığındaki yirmi dört kişilik meclis dört yıl boyunca Ermeni cemaatindeki tek otorite haline geldi. Hoca Ruhincan'ın idareyi eline aldığı bu dört yıl içerisinde Edirneli Tovmas patrik seçildi ve hatta pişkeşini ödeyip patriklik beraatını da elde edebildi. Fakat Hoca Ruhincan'dan çekindiği için Kumkapı'daki patrikhaneye gidemeyen Edirneli Tovmas, Kumkapı'ya ayak basmadan 1658'de eski patriklik merkezi olan Samatya'da vefat etti. 1689-1692 yılları arasında ise siviller yine patrik seçmedi ve cemaatin idaresini Hamamcı Şahin başkanlığındaki amiralalar meclisi üstlendi.¹⁷

Üç asır boyunca Ermeni cemaatinin tüm idaresini ellerinde bulunduran bu sınıfın İstanbul'da toplandığı merkez ise ne patrikhanenin bulunduğu Kumkapı, ne de eski patriklik merkezi olan Samatya'ydı. Daha önce de işaret edildiği gibi bu sınıfın nüvesini oluşturan isimler 1554 yılında Kanuni Sultan Süleyman eliyle İstanbul'a getirildiklerinde Hasköy semtine yerleştirildiler. Rum asilzadelerinin yer aldığı Fener semtinin tam karşısındaki bu bölgede bir Ermeni Kilisesi yoktu. Semtte bulunan ve İkinci Bayezid Vakfı'na ait olan bir arazi, mezarlık olarak kullanılmak üzere Eğinli Ermenilere tahsis edildi. Üçüncü Haliç Köprüsü'nün inşası sırasında büyük bölümü yok olan bu mezarlığın bir kısmı hali hazırda bulunmakta ve bugün de defin yapılmaktadır. İstanbul'daki birçok Ermeni mahallesi gibi Hasköy Ermenileri'nin de en büyük sıkıntısı bir ibadethaneye sahip olamamaktı. Fatih Sultan Mehmed tarafından Kefe'den getirilen Dominikenler ile Ermenilerin kullanımına terk edilen Karagümrük'teki Saint Nicola yahut Ermenilerin değimiyle Surp Nigağos Kilisesi 1627'de cemaatin elinden alınarak Kefeli adı ile camiye çevrildi.¹⁸ Bunun üzerine Harputlu Rısdakes isimindeki devrin önde gelen Ermenilerinden biri, Sadrazam Recep Paşa'dan ricacı olarak şehirdeki metruk bir Rum kilisesinin Ermenilere tah-

.....

17 Vartan Artinian, *a.g.e.*, s. 40; Arus Yumul, "Osmanlı'nın İlk Anayasası" - *Osmanlı Devleti'nde Ermeni Anayasası'nın Doğuşu*, İstanbul 2004, s. 166.

18 Charles A. Frazee, *Katolikler ve Sultanlar*, Küre Yay., İstanbul 2009, s. 16.

sisini istedi. Neticede, 1631 yılında bugün Surp Hıraşdagabet adıyla ibadete açık olan Balat'taki kilise Ermeni cemaatine terk olundu.¹⁹ Hasköy Ermenileri de dini ihtiyaçlarını Balat'taki bu kilisede karşılıyorlar, fakat Haliç'in diğer yakasındaki kiliseye gidip gelirken çeşitli güçlükler yaşıyorlardı.

Bu nedenle İkinci Bayezid Vakfı'na ait olan ve mezarlık olarak kullanılmak üzere Eğin'den gelen Ermeni asilzadelerine satılan bölgenin yanı başına 1633 yılında Garabed ve Gazar isimli iki rahip tarafından Surp Isdepanos isminde ahşap bir şapel inşa olundu. 1728-1729 yıllarında ise devrin patriği Hovhannes Golod'un girişimleriyle bu ahşap şapel bir kilise halinde yine ahşap olarak inşa edildi. Bu kilisenin inşasıyla ilgili ferman ise Tevekellioğlu Hacı Harutyun'un vasıtası ile elde edildi. 1804 yılında onarılan bu yapı, Kasım 1829'da Darphane-i Amire Emine Kazaz Artin Amira Bezciyan'ın elde ettiği fermanla kagir bir kilise olarak Hassa Mimarları Kirkor Amira Balyan ve damadı Hovhannes Amira Serveryan tarafından yeniden inşa olundu.²⁰ Amiraların bu semtte toplanmış olması, dolayısıyla semtteki kurumların ve sosyal yapının da şekillenmesine neden olmuştu. Sadece Amiralar değil, onların himayesini üstlendikleri birçok sanatkar ve zanaatkar da onlara ait evlerde bu semtte ikamet ediyorlardı. Bunlardan bir tanesi de önceleri Düzyan Ailesi tarafından sonrasında ise Sadrazam Mustafa Reşid Paşa'nın sarrafı Mıgırdiç Amira Cezayirliyan tarafından himaye edilen nota mucidi Hampartsum Limonciyan'dı ve uzun yıllar bu kilisenin koro şefliğini Limonciyan üstlendi.²¹

Bugün Fener semtinde, Fenerli Beylerden kalan bazı malikanelerin ve kurumların kalıntıları olmakla birlikte Hasköy semtinde ne yazık ki Ermeni Aristokrasisine ait mezarlıktan başka kalan hiç bir şey olmadı. Bahsi geçen Surp Isdepanos Kilisesi 1975 yılında Haliç Köprüsü'nün inşa sürecinde ortadan kaldırıldı. Amiraların bölgede inşa ettirdikleri konaklarının yıkımı ise anlaşıldığına göre

.....
19 Ğugas İncicyan, *18. Asırda İstanbul*, İstanbul Fetih Cemiteyi Yay., İstanbul 1976, s. 38 vd.

20 Pars Tuğlacı, *İstanbul Ermeni Kiliseleri*, İstanbul 1991, s. 85-87.

21 Saro Dadyan, *Osmanlı'nın Gayrimüslim Tarihinden Notlar*, İstanbul 2011, Yeditepe Yay., s. 239-246.

çok daha erken tarihlerde başladı. Her ne kadar yapılar günümüze ulaşmamış olsa da elimizde yapıların ayakta olduğu devre ait çeşitli şahitlikler mevcut. Bunlardan en önemlilerinden bir tanesi de Pascal Carmont'un 1999'da Paris'te yayınlanan "Les Amira" isimli kitabı.

Geçtiğimiz senelerde vefat eden Carmont bir Fransız diplomatıydı. Fakat anneanesi Hermine Dadyan hem bir amira ailesinden geliyordu, hem de İran'ın dışişleri bakanı Ermeni asıllı Mirza Melkom Han ile evliydi. Pascal Carmont, *Les Amira* isimli kitabında çocukluğundan beri anneannesinden dinlediği İstanbul Ermenilerinin üst sınıfına dair hikayeleri yaptığı araştırmalarla bütünleştirerek bir kitap haline getirdiğinden bahsediyor. Bu anılardan bir tanesi de Mumcular Kethüdası Sarkis Amira Mumciyan'ın Hasköy'deki konağında verdiği davettir. Carmont kitabında bu davetten ve amiranın konağından şu şekilde bahsediyor:

Hasköy'de, mum ticaretini tekelinde bulunduran Sarkis Amira Mumciyan'ın, İtalya'nın Carrare şehrinden getirtilen özel mermerlerle inşa edilmiş sarayı vardır. Etrafı büyük bahçelerle çevrili olan ve tüm odaları Haliç'e bakan bu saray dört büyük konaktan müteşekkil geniş bir komplekstir. Bu konakların birbirine yine geniş bahçeler ve özel yollar bağlar. Sarayın güvenliği ise 'bekçi' denilen özel korumalar tarafından sağlanır. Ayrıca bu saray tüm Mumciyan Ailesi'nin konutu değil, sadece Sarkis Amira'nın ikametgahıdır. Amiranın kuzenleri ise yine Hasköy'deki kendilerine ait görkemli saraylarında yaşarlar. Sarayın ziyafet salonunda verilen davette büyük bir büfe vardı. Altın işlemeli örtülerle kaplı büfedeki kaplar, gümüşlendi. Bu ziyafetlere salondaki dansçılardan başka kadın katılmaz, yemekleri ise şalvar giymiş genç çocuklar servis ederdi. Amira, yanında oğlu olduğu halde tüm misafirlerini kapıda karşılar ve hususi selamlamalarla evine buyur ederdi. Davette kullanılan tabaklar özel olarak imal edilen İznik ve Kütahya porselenleri, çatalarla bıçaklar ise Fransa'dan getirtilerek Şam'da İslami motiflerle süslenen XVI. Louis tarzı takımlardı. Bir çok koyunun kesildiği ziyafette birbirinden leziz şaraplar bohem kristal kadehlerle servis ediliyordu. Yemeğin sonunda gelen Türk kahvesinin sunulması ise başlı başına bir törendi. Dantellerle örtülü gümüş tabakların içerisinde getirilen kahvelere özel bir şişeden çiçek tadı veren leziz likörler damlatılıyordu.²²

.....

22 Pascal Carmont, *a.g.e.*, s. 95-97.

Cemaat idaresinde, amiralar meclisini iki asır boyunca uğraştıran en büyük sorunlardan bir tanesi mezhep değiştirme, yani Ermenilerin Katolik inancını kabul etmesi oldu. 1622 yılında misyoner yetiştirmek üzere Congregatio de Propaganda Fide isminde özel bir okul kuruldu. Bu okula kabul edilen öğrenciler çok küçük yaşlarda alınarak uzun yıllar çalışmaları öngörülen milletler için özel olarak yetiştirilip zamanı geldiğinde misyoner olarak çalışacakları bölgelere gönderiliyordu. Okulun kurulmasından kısa bir süre sonra, 1640 yılında, Ermeniler arasında çalışmak üzere yetiştirilen Clement Galano isimli bir Teaten keşişi İstanbul'a geldi. Patrikhane'de ve Galata'da görevler alan ve çocuklara dersler veren Galano kısa sürede büyük başarılar elde etti. Cemaat içerisindeki mezhep değiştirmeler yalnızca sıradan halk arasında değil, Amiralar arasında da yaşandı. Düzyan, Tıngıryan, Kılıcıyan ve Davidyan gibi Ermeni cemaatinin en önde gelen ve en büyük servet sahibi aileleri Katolik inancını benimseyerek misyonerleri ve Katolik Ermeni din adamlarını maddi manevi destekleyerek, uzun yıllar boyunca Katolik Ermenilerin ayrı bir cemaat olarak tanınmaları için faaliyetlerde bulundular.²³ Bu nedenle yeri geldiğinde, sadece Ermeni Patrikhanesi'ni değil, patrikhaneyi destekleyen Osmanlı yönetimini de karşılarına aldılar. Bu nedenle Katolik Ermeni Amiralardan birçok isim yeri geldiğinde sürgünlere gönderilip servetlerini kaybettiği gibi Düzyan Ailesi örneğinde olduğu gibi hayatlarını kaybedenler dahi oldu.²⁴

Bu sorun nihayetinde 1715 yılında Katolik Ermeniler arasında "Mikhitarist" olarak isimlendiren ve bugün de devam eden yeni bir tarikatın doğuşuna yol açtı. Katolik Ermeniler ile ana kilise arasındaki ilk uzlaşma çalışmaları 1817'de başladı fakat bu çalışmalar da 20 Ağustos 1820'de Ermeni ahalinin ayaklanarak patrikhaneye saldırması ve aralarında Krikor Amira Sakayan'ın da bulunduğu dört kişinin idamı ve Hassa Mimarı Krikor Amira Balyan, Boğos Amira Gelgelyan, Sarraflar Kethüdası Karabet Amira Aznavuryan, Darp-hane Emini Kazaz Artin Amira Bezciyan, Canık Amira Papazyan ve Harutyun Amira Yerganyan gibi önde gelen birçok ismin sürgünüyle

.....

²³ Vartan Artinian, *a.g.e.*, s. 43 vd.; Charles A. Fraaze, *a.g.e.*, s. 159-160.

²⁴ BOA. HAT. nr. 1253/48461; Şanizade Ataullah Efendi, *Tarih*, İstanbul 2008, Çamlıca Yay., II, 818-819.

neticelendi.²⁵ Daha birçok kanlı olayın, sürgünlerin, idamların ve hapislerin neticesinde artık iki kilisenin birleşemeyeceğinin anlaşılması ve Avrupalı devletlerin de müdahalelerinin neticesinde 8 Ocak 1831'de kendisine verilen beraatla Agop Çukuryan Osmanlı İmparatorluğu'ndaki tüm Katoliklerin piskoposu olarak resmen tanınarak Katolik Ermeniler ayrı bir cemaat olarak tanındı. Agop Çukuryan'ın 1834'deki vefatının ardından ise daha önce piskoposluk olarak anılan bu makam patriklik olarak kabul edildi.²⁶

Mezhep değiştirme sorunu Amiralaları, Katolikler ve ana kiliseye bağlı olanlar olarak ikiye ayırsa da, hatta bu yüzden birçok isim idam ve sürgün gibi cezalara maruz kalsa da bu sınıfın varlığını ve iktidarını tehdit edecek bir noktaya gelmedi. Amirallığın tarih olmasına, İkinci Mahmud devrinde başlayan ve Sultan Abdülmecid saltanatında doruk noktasına ulaşan ıslahatlar neden oldu. 1821 Yunan İsyanı ile birlikte Rumların gözden düşmesiyle, Ermeni cemaati altın çağına girmiş oldu. İkinci Mahmud devrinde, darphane-i Amire Emine Kazaz Artin Amira Bezciyan'ın önderliğinde Ermeni cemaati birçok lütfa sahip olarak mevcut kurumlarını yenileyip geliştirebildiği gibi Üsküdar'daki Cemeran Koleji ve Yedikule'deki Surp Pırgıç Hastanesi gibi cemaatin sosyal ve idari hayatında önemli yerler işgal eden yeni kurumlara da sahip olabildi.

Bununla birlikte İkinci Mahmud'un kılık-kıyafet reformu ile birlikte Amiralalar da Osmanlı'nın üst sınıfını oluşturan diğer birçok isim gibi ellerinde buldukları önemli bir imtiyazı dolaylı olarak kaybetmiş oldular. Bununla birlikte Darphane Emine, saray sarrafı, hassa mimarı ve barutçubaşı gibi devlet hizmetindeki isimlerin statülerinin toplum içinde yine de belli olabilmesi için bu kimselere fes nişanı taşıma imtiyazı verildi. Hatta Alexandre Mavroyeni'nin hatıralarında kaydettiğine göre Kevork Amira Eramyan, Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın sarrafı olduğu için diğer sarraflardan daha büyük bir altın fes nişanı taşıma imtiyazına sahip olabilmişti.²⁷ Amiraların sahip oldukları başka bir iktidarı kaybetmeleri de

.....

25 Saro Dadyan, *a.g.e.*, s. 108 vd.

26 Hovhannes J. Tcholakian, *L'Eglise Armenienne Catholique en Turquie*, İstanbul 1998, s. 14 vd.; Sarkis Karakoç, *Külliyat-ı Kavanin*, Ankara 2006, TTK, I, 123.

27 Alexandre Mavroyeni, *Notes et Souvenir*, İstanbul 1989, ISIS Yay., s. 11 vd.

yine Osmanlı bürokrasisindeki reformlar neticesinde oldu. Eskiden cemaatin hemen her türlü işi için amiralar bizzat paşalar hatta sadrazam vasıtasıyla fermanlar elde edip dolaylı bir iktidara sahip olabiliyordu. Fakat, bu sistem de tarihe karıştı ve Hariciye Nezareti'nin bünyesinde Mezahip Müdürlüğü tesis edilerek, artık cemaatin her işi için patrikhanenin bu müdürlüğe resmi başvuruda bulunması gerekti.²⁸ Dolayısıyla bu yeni sistemde Amiraların oynadığı köprü vazifesini ortadan kaldırarak patrikhaneyi ön plana çıkardı.

Daha önce de dikkat çekildiği gibi Amiralik bir soy aristokrasisi değildi. Bu sınıfa mensup olmak, devlet nezdinde edilen saygınlık ve sahip olunan servetle ilgili bir olguydu, bu sınıfı Ermeni cemaati için vazgeçilmez kılan en büyük etmen ise cemaat kurumlarının maddi ihtiyaçlarını karşılıyor olmalarıydı. Fakat zamanla, bu en önemli etmen ortadan kalkarak Amiralar da eski saygınlıklarını ve vazgeçilmezliklerini kaybetmeye başladılar. Cemaat kurumlarının çoğalmasa, ihtiyaçların artması ve değişmesiyle doğru orantılı olarak bir kaç amiranın bağışları ve yardımları artık cemaatin ihtiyaçlarını karşılamaktan uzaklaşmaya başladı. 1831 yılında itibaren Ermeni esnafları meslek odaları şeklinde teşkilatlanarak her esnaf grubu bir semtteki kilise ve okulun masraflarını karşılamaya başladı. Bunun yanı sıra tüm esnaflar Kazaz Artin Amira Bezciyan'ın kurduğu Yoksullara Yardım Fonu'na da periyodik bağışlar yapıyorlardı. Amiralar gibi cemaatin ihtiyaçları için servetlerini harcamaktan çekinmeyen bu yeni sınıf da yaptıkları bağışların karşılığında kendilerinin de artık cemaat içerisinde söz sahibi olmalarını talep etmeye başladılar.

1839 yılında Sultan Abdülmecid'in tahta çıkması ve Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile birlikte de Amiraların cemaat içerisindeki bu taleplere karşı yapacak fazla bir şeyi kalmadı. Zira, ferman Amiraların en büyük gelir kaynağı olan iltizam sistemini ortadan kaldırıyor. Bunun yanı sıra daha önce vergiden muaf tutulan İstanbul dışındaki manastır, kilise ve dini müesseslerden de artık vergi talep ediliyor ve cemaat daha büyük mali külfetlerin altına giriyordu. Bu mali zorluktan kurtulmak için Amiralardan medet uman Patrik Hagapos herhangi bir yardım görmedi. Bunun üzerine 7 Mart 1840'ta

.....
 28 Fatmagül Demirel, *Adliye Nezareti*, İstanbul 2008, Boğaziçi Üniversitesi Yay., s. 64 vd.

ikisi sarraf olmayan amiralardan yirmi ikisi de esnaflardan oluşan yirmi dört kişilik bir heyet kurularak patrikhanenin mali sorunlarının halledilmesi ve vergilerin düzenlenmesi görevi bu heyete verildi. İstanbul Ermenilerinin tarihinde ilk defa olarak cemaatin idaresi amiraların dışında yeni bir grubun ellerine bırakılıyordu. Esasında Patrik Hagapos bu heyete başkaca altı amirayı daha davet etmişti fakat Amiralar esnaflarla aynı masaya oturmayı hakaret kabul etiklerinden bu çağrıyla cevapsız bıraktılar.²⁹

Neticede “yirmi dörtler” heyeti olarak anılan bu meclisin ömrü de fazla uzun ömürlü olmadı, bir sene içerisinde meclis cemaatin maddi sorunlarına çözüm üretilerek kendi kendisini dağıtmak zorunda kaldı. Bununla birlikte, cemaat idaresinde söz sahibi olmak konusundaki taleplerinden de vazgeçemediler. Tekrar cemaat meclisinde yer alabilmek için birçok girişimde bulundular. Hatta, 25 Ağustos 1841 günü aralarında Cemeran Koleji'nin müdürü Hagop Manuelyan'ın da olduğu bir grup Babıali'ye yürüyerek, “Tanzimat'ın ilanından sonra artık Amiraların tahakkümünü kabul edemeyeceklerine” dair dilekçeler verdiler. Bu olayın ardından kolej müdürü de dahil yedi kişi tutuklanarak sürgüne gönderildi ve Cemeran Koleji'de kapatıldı.³⁰

12 Aralık 1841'de yirmi dörtler heyeti tekrar tesis edildi. Fakat esnaflar cemaat idaresinde yine başarılı bir portre çizemediler. Daha bir sene geçmeden Kasım 1842'de kendileri istifa ederek yine meclisi dağıttılar. Sonrasında ise yeniden bir Amiralar meclisi kurulmadı, tüm güç üç amiranın yönetimine devredilerek Harutyun Amira Yerganyan, cemaatin mali işlerinden, Misak Amira Misakyan Surp Pırgiç Hastanesi'nin yönetiminden, Boğos Amira Aşnanyan ise yoksulların bakımından sorumlu kılındı. Üç amiranın yönetimi devraldıkları 1842 senesinde iltizam sistemi de geri gelmiş ve amiralar daha önce yaşadıkları mağduriyetleri tekrar yaşamamak üzere birleşerek şirketleşme yoluna gitmişlerdi. Bu amaçla Rumeli Sarraflar Kumpanyası ile Anadolu Sarraflar Kumpanyası adında iki şirket kuruldu. Her şirkette altı amira bulunuyordu ve her iki şirketin de .....

29 Murat Bebiroğlu, *Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Ermeni Nizamnameleri*, İstanbul 2003, s. 34; Arus Yumul, agm. s. 169.

30 Vartan Artinian, *a.g.e.*, s. 67 vd.

yönetimi, cemaatin de idaresini elinde bulunduran Harutyun Amira Yerganyan'daydı.³¹

Harutyun Amira, tüm yönetimi kendi elinde bulundurmakla birlikte bu durumdan çok hoşnut değildi. Harutyun Amira, artık amiraların servetleriyle cemaat idaresinin mümkün olamayacağını görmüş ve bu konuda esnafların yardımına ihtiyaç duyulduğunun farkına varmıştı. Bu nedenle esnafların da amiralarla birlikte cemaat idaresinde yer almalarını destekliyordu. Bu nedenle, büyük oranda Harutyun Amira'nın çabalarıyla uzlaşmadan yana bir isim olan Mateos Çuhacıyan 1844'te patrik seçildi. Çuhacıyan'ın patrikliğinden kısa bir süre sonra ise on altısı amiraldan, on dördü esnaflardan oluşan otuz kişilik karma bir meclis kuruldu. Asırlardan sonra ilk defa olarak amiralar iktidarlarını paylaşmaya razı geliyorlar ve kendilerinden olmayan bir grupla cemaatin idaresini paylaşmaya rıza gösteriyorlardı. Krikor Zohrab, bu olaydan bahsederken, "Ermeni tarihindeki en büyük özgürlük mücadelesi" olarak anıyordu.

Bununla birlikte yeni meclis, Mateos Çuhacıyan'la da sorunlar yaşamaya başladı. Patrik, piskopos tayinlerini kendi insiyatifinde yapmak istiyor, meclis ise ruhanilerin seçimlerini de kendisi yapmak istiyordu. Bu sorun Mustafa Reşid Paşa'nın sarrafı Mıgırdiç Amira Cezayirliyan tarafından Babıali'ye aksettirildi. Bu konuyla ilgili bir ferman almayı başaran Reşid Paşa, 7 Mayıs 1847 günü patriği ve cemaatin ileri gelenlerini Emirgan'daki sahilhanesinde bir araya getirerek fermanı okuttu, buna göre artık cemaat idaresinde "Yüksek Sivil Meclis" ve "Yüksek Ruhani Meclis" adında iki meclis olacak, her iki meclisin başkanı da patrik olmakla birlikte ruhani ve sivil meseleler birbirlerinden ayrılarak muhteviyatlarına göre bu iki meclisten birine havale olunacaktı. Patrikhane vakit geçirmeden bu meclislerde yer alacak isimleri belirleyerek Babıali'nin onayına sundu ve 20 Mayıs 1847 günü olur alarak çalışmalarına başladı. Böylece İstanbul Ermenilerinin tarihinde ilk defa olarak bir ruhani meclis kurulmuş oluyordu.³²

.....

31 Ahmed Lutfi Efendi, *Tarih*, VII, 1121; XII, 77; Vartan Artinian, *a.g.e.*, s. 34 vd.

32 Roderic H. Davison, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform*, İstanbul 2005, s. 126-127, 132-133; Macit Kenanoğlu, *a.g.e.*, s. 153-154; Ahmed Refik, *On İkinci Asırda İstanbul Hayatı*, İstanbul 1988, Enderun Kitabevi, s. 184-185.

Yıllarca süregelen tüm bu çekişmelere rağmen Amiralığı ve Amiraları tarih sahnesinden silen esnaflar olmadı. Amiralara karşı en büyük savaşı başlatan kendi çocukları veya kendi paralarıyla Avrupa okullarında okuttukları Ermeni gençleri oldu. “Genç Ermeniler” olarak isimlendirilen bu aydınlar topluluğu, cemaat kurumlarının modernleştirilmesi ve arttırılması, dilde reforma yapılması, tercümelere ve yayıncılığa ağırlık verilmesi ve hepsinden önemlisi, cemaat idaresinin ve işleyişin hükümet tarafından onaylanacak yazılı kaideler altında seçilmiş bir meclis tarafından yönetilmesi talepleriyle ortaya çıktılar. Bu talepleri nedeniyle yeri geldiğinde kendi babalarıyla çatıştılar fakat 17 Mart 1863’te Babıali, 23 Mart 1863’te ise Sultan Abdülaziz tarafından onaylanan Nizamname-i Millet-i Ermeniyân’ı hayata geçirerek Amiraların da esnafların da iktidarına son vermeyi başardılar. Bununla birlikte, 1856 Islahat Fermanı, Osmanlı vatandaşları arasındaki her anlamdaki eşitliği kabul ederek gayrimüslimlerin de resmi devlet ünvanları almasını kabul etmiş ve gayri resmi bir ünvan olan Amiralık da zaten fiilen tarihe karışmıştı. Osmanlı bürokrasisinde ilk defa yer alan ve ilk olarak resmi devlet ünvanları ve nişanları ile onurlandırılan Ermeni isimler de, Genç Ermeniler oldu ve bir anlamda Amiraların yerini tamamıyla onlar doldurdu. Cemaat meclisinde Genç Ermenilerin büyük bir nüfuz elde etmeleri eleştirildiğinde meclis kürsüsünden Doktor Seroye Viçen, şöyle sesleniyordu,

“Biz Amiralığı yıktık, siz de efendiliği yıkmaya mecbursunuz.”